

MÉRLEG

LEVÉLTÁRI MÚLTBA PILLANTÓ

Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve, XXXIV.
Sorozatszerk. SZENDINÉ ORVOS ERZSÉBET.
Debrecen, 2015. 354 p.

Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára érdekes, és a többi levéltár számára is mintaadó munkát jelentetett meg 2015-ben. A Levéltári Évkönyv sorozat 34. kötetének már a borítója sejtetni engedi, hogy archívum-történetről lesz szó. Sokszor, sokan mondják, hogy a jövő felé a jelenen keresztül a múltból vezet az út. Saját intézményünk, elődeink, a régi levéltárnokok, levéltárosok életével azonban kevesen és keveset foglalkoznak. Pedig egy gyűjtemény állapotát, rendezettségét nagyban meghatározza az, hogy akikre a levéltár rövidebb-hosszabb időre volt bízva, milyen képzettséggel, habitussal, elhivatottsággal és szakértelemmel rendelkeztek. Debrecen város különlegesen értékes és érdekes levéltárának, valamint Bihar és a Hajdúság fenn- és itt maradt iratainak a biztonságos őrzése, feldolgozottsága nagyban függött a levéltárostól is. A kötet szerzői alapos és szakszerű kutatómunkájának köszönhetően most már mindenki megismerheti ezeket a figyelmeztető embereket, a levéltári munkát.

A kötet nyitó tanulmánya, *Kovács Ilona* főlevéltáros gazdagon illusztrált, kitűnő stílusban megírt munkája *Csobán Endrét*, Debrecen főlevéltárosát mutatja be. A szakképzett, világlátott, szorgalmas archivárius, aki kisebb kitérők után 36 évesen került a levéltárba, érdeklődő helytörténész, lelkes lokálpatrióta, irodalom- és kultúraszervező is volt. Tudta, hogy milyennek kell lenni egy levéltárnak, hogy hol mit kereshet és találhat. Rendkívüli szociális érzékenysége, költői hajlama meghatározta emberséges, barátságos, segítőkész viszonyát a levéltárba betérőkkel, a város lakosaival. A levéltár – minthogy Csobán minden kulturális munkát magára vállaló értelmiségi volt – szellemi központ lett. Közművelődési és kulturális tevékenység mellett 1918 és 1946 között 28 éven át az iratoknak is lelkiismeretesen gondját viselte. 1946-ban B-listázták és nyugdíjazták. Még részt vett az 1947-es választások lebonyolításában, majd messzebb került a kultúrától: a Betonútépítő Vállalatnál dolgozott statisztikusként.

Herpay Gábornak, 1912–1916 között Debrecen város, majd 1916–1946 között Hajdú vármegye főlevéltárnokának életrajzát a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár igazgatója, *Szabadi István* adta közre. Herpay, aki apai ágon Petőfi rokona volt, rendkívüli latinos műveltsége volt. Reményteljes vallástanárnak indult. Szeretett zongorázni, énekelni, a református egyházban több hivatalt vállalt. Ugyanakkor kutatta a kollégium levéltárát, rendezte a debreceni anyagot, sőt számos hazai és külföldi levéltárban járt tapasztalatszerzésen. 1914-ben beiratkozott a bölcsész szakra is. 1926-ban doktorált diplomatikából. Leginkább a hajdúkerületi fondok rendezésében alkotott maradandót. Sokat publikált, a genealógiával foglalkozó munkái mellett településmonográfiát is írt. 1944-ben kötelességtudatból még a fő-, majd az

alispáni hivatalt is elvállalta. 1946-ban az ötgyermekes családapát szintén B-listázták és elbocsátották. A kunságiból hajdúságivá vált Herpay hagyatéka a református levéltár őrizetébe került.

Mata Jánosról, Debrecen 1937–1944 közötti levéltárosáról a Békés megyei levéltár igazgatója, *Erdész Ádám* írt. A szomszédos megyebeli tudós kolléga figyelmét Kner-kutatása irányította rá a debreceni levéltárosra. Mata és *Kner Imre* ugyanis 1943–1944-ben élénk levelezést folytatott. A román uralmat elfogadni nem tudó, értelmiségi családban született Mata a zilahi gimnáziumi évek után Magyarországra szökött, a debreceni egyetemen tanult, diplomázott és doktorált. Költő és fametsző lett, az Exodus Kiadó könyvillusztrátorként foglalkoztatta. „Szellemi szükségmunkásként” került 1937-ben a művészeket felkaroló Csobán javaslatára a debreceni levéltárba. Itt volt ideje böngészni a régi iratokat, amelyek regényírásra is ihlették. Gyűjtötte a régi tárgyakat, és a „történelem a művészet és a filozófia jelentette számára az érdekes, egyedül érdemes életkeretet.” Knerrel a 20. század legzivatárosabb éveiben került kapcsolatba. Sok és hosszú levelet váltottak. Az üzletinek indult levelezés lassan átváltozott két gondolkodó elme szellemi eszmecseréjévé. A levelek nemcsak a tartalmuk miatt érdemelnek figyelmet, ugyanis a levélírók archaizáló stílusa, valamint a Mata-féle illusztrációsor is különleges. 1944-ben mindketten a történelem áldozataivá váltak. Knert deportálták, Németországból soha nem jött vissza. Matáék debreceni házáat lebombázták, Nyírmihálydiba költözött, innen menekült ki a világból az elhurcolások hallatán. Debrecen díszsírhelyre temette és utcát nevezett el róla.

Nadányi Zoltán költőt, újságíró, aki 1926-tól 1944-ig Bihar, majd 1949-ig Pest megyében levéltároskodott *Bakó Endre* újságíró, irodalomtörténész mutatja be. Nadányi a történelemben és a közéletben is szerepet vállaló családból származik. Repatriált Nagyváradról és Budapestre ment, majd hazatért. A levéltárosi állást a családja találta ki neki. A szegedi egyetemen államvizsgázott, levéltárkezelői szakvizsgát is tett. Csonka-Bihar vármegyének a levéltárát még nem is hozták át Nagyváradról, amikor állást kapott Berettyóújfaluban. Levéltárosként nem hagyott maradandó nyomot maga után, hiszen költőként élt, így szemlélte a világot. Leginkább ünnepekre verseket, emlékbeszédeket írt. 1940-ben visszatért Nagyváradra, itt is inkább költői munkássága ismert. Zsidó feleségével együtt 1944-ben Budapestre menekültek. A Pest megyei levéltárban kapott munkát. 1949-ben innen ment nyugdíjba. Ettől kezdve csak az irodalomnak élt. Az Írószövetségben akkor dúló belháború miatt a csak, mint műfordító publikálhatott.

Az egyik legismertebb, legnagyobb szaktekintélynek tartott levéltáros, *Komoróczy György* 1942–1950 között Abaúj-Torna vármegye levéltárosaként, majd a Debreceni Állami Levéltár, illetve a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár igazgatójaként tevékenykedett 1972-ig. Az ő személyiségét és jellemét három írás segítségével több aspektusból is megismerhetjük: *Szendiné Orvos Erzsébet* tudományos, adatgazdag tanulmánya mellett a volt munkatárs, *Mervó Zoltánné* szubjektív emlékei, valamint a dédunoka, *Horváth Benedek* iskolai dolgozatnak készült papa-portréja is újabb ismereteket villant fel az ígéretes tehetségek indult történész-levéltáros 20. századi események által érdekesen barázdált Komoróczy és a levéltár életéből.

A Pázmány Péter Tudományegyetemen tanuló ifjú számára kivételes lehetőséget jelenthetett, hogy részt vett az Eötvös Kollégium elitképzésén. Ráadásul kétéves ösztöndíjjal Lengyelországba is elutazhatott abból a célból, hogy levéltári kutatást végezzen. Hazatérve tovább bővítette levéltáros ismereteit: az Országos Levéltárban végzett gyakorlata mellett Bécsben is kutatott, sőt publikált is. Később Kassán levéltároskodott, majd katona, orosz hadifogoly lett. Megnyerve Debrecen főlevéltárosi pályázatát, 1950-ben költöztek a civis városba. Itt is nagy lendülettel vetette bele magát a munkába: kutatott, publikált, majd kandidált. A tudományos munka mellett fontosnak tartotta a szakmai előrehaladást is. Külföldön tanulmányozta a levéltári rendszereket, helyben alakította, formálta a raktárat, a fondokat, szervezte a nagy iratbegyűjtést, személyesen is részt vett az iratkezelés ellenőrzésében, szakkikkeket írt az iratkezelésről, a helytörténetírásról. Ma is jól használható, mintaszerű segédleteket, levéltár- és fondismertetőket készített, községmonográfiát állított össze, kiadványsorozatokat indított,

hungarika kutatáson járt Bulgáriában, Lengyelországban. Közművelődési munkájának köszönhetően Debrecenben már 1953-tól látogathatták a diákok a levéltárat. Komoróczy szorgalmazta történelmi olvasókönyv kiadását is. Számos „modern” PR ötlete volt: kiállítás, rádióelőadás, levelezőlap nagyságú fotók, levéltári nap, művelődéspolitikai beszélgetések, tanulmányok a szakfolyóiratokban. Példaképének tanárát, *Szabó István* történész-levéltárost tartotta. Bár nyugdíjas korában egészsége megrendült, a kutatásban, publikálásban semmi sem akadályozhatta – tudhatjuk meg mindezt Szendiné Orvos Erzsébet igazgató főlevéltáros tanulmányából.

Horváth Benedek a diákkorú dédunoka szemszögéből pillant vissza a nagytekintélyű levéltárosra. Iskolai feladattól inspirálva kutatott dédapja után a nagymamája által összeállított családi iratok között. A megsárgult lapokból kiolvasottakat a nagyfi által szóban elmondottak mind jobban megvilágították, teljessé tették. A hivatalos életrajz kiegészült a családi legendáriummal a születés idejéről, a személyes emlékekkel a hadifogságról, valamint a családi fotókkal. A megmaradt személyes iratokból való idézetek, a családtagok élettörténetének megismertetése, az utód objektivitásra törekvő jellemlírása teszi emberközelivé a munkát.

Egy Komoróczyhoz szintén közel álló, sokáig vele dolgozó kolléga, Mervó Zoltánné is visszaemlékezik hajdani főnökére. A levéltártörténetre is számos ponton rávilágító interjú a Szendiné Orvos Erzsébettel folytatott beszélgetés írásbeli rögzítése. Mervóné Rózsika, aki már diákként is dolgozott a levéltárban, 1953-ban a pedagógus pályáról munkatársnak került az egy évvel korábban összevont városi és megyei levéltárba. Munkatársi feladatain keresztül pillanthatunk bele a korabeli levéltár életébe, a kollégák jellemébe, a politika levéltárra gyakorolt hatására. A levéltári munka kiemelten fontos részét képezte akkor az iratbeszállítás, és az irattár ellenőrzés, amit többnyire stráfkocsival, valamint biciklivel, vonattal oldottak meg. Mindezek mellett az előírások szerint napi 25 cm-t kellett rendezni. Elnosztalgiázva a régi feladatokon látszik a levéltár napjainkban megélt paradigma váltása. Tennivalóink kibővültek, átalakult a segédletkészítés módszertana, megváltoztak a levéltári munka súlypontjai. Az informatika térnyerése óriási, de a levéltáros elhivatottságára, szakértelmére ma is szükség van, azt nem pótolhatja semmi. Ehhez elengedhetetlen saját intézménye történetének, az általa végzett munka múltjának ismerete is. Az életpályák mellett a levéltárról, mint intézményről adott áttekintést a levéltár volt igazgatója, *Radics Kálmán*. Írásában részletesen vázolta a múltat, elemezte a debreceni és a hajdúböszörményi kollégák figyelemre méltó szakmai munkáját és a 2012. október 1-jétől kialakult új működési keretben, a Magyar Nemzeti Levéltár tagintézményeként végzett tevékenységeket. A debreceni központhoz hasonlóan levéltár-pedagógiai és közművelődési munkájával, helytörténeti kutatásaival kiemelkedik a hajdúböszörményi fióklevéltár is. Vezetője, *Varjasi Imre* ajánl érdekességeket az olvasó figyelmébe a Hajdúkerület iratanyagából, megismertette az érdeklődőket a történeti háttérrel is.

Publikálási lehetőséget kapott a helytörténeti pályázat nyertese, *Kanyuk Petra* is, aki kötetzáró írásában a debreceni Tisza-szobor történetét dolgozta fel.

A kötet utolsó nagy fejezetében a *Bényei Miklós* által készített bibliográfia nyújt betekintést Hajdú-Bihar megye 2006. évi helytörténeti irodalmába. A közel 100 oldalas munka a megyebeli lokálpatrióta szakemberek és amatőr kutatók illusztris munkájáról ad képet.

A szerkesztői feladatokat Szendiné Orvos Erzsébet igazgató vállalta fel. A lektor *Nyakas Miklós* volt. A tipográfiát és a borítóttervet a levéltár informatikusa, *Katona Péter* készítette. A kötetet a Kaligráf 2000 Bt. nyomtatta. A könyv megjelenését az NKA támogatta. A szép kiadványon kívül és belül is látszik, hogy szívvel-lélekkel készült. A helyenkénti tipográfiai zökkenéseket feledtetik az informatív, olvasmányos tanulmányok és a gazdag képanyag. A kötet 2016-ban, a Magyar Levéltáros Egyesületének Év Levéltári Kiadványa pályázatán a *Monográfiák, tanulmánykötetek* kategóriában 3. helyezést ért el.

Kujbusné Mecsei Éva